

*Nieuwsblad van de Historische Vereniging
Ameide en Tienhoven*

Secretariaat:
 Hazelaarlaan 21
 4233 HN Ameide
 tel.: 01836-2535

Lidmaatschap:

f 25,- per
 kalenderjaar.

Bestuur:

G. Streefkerk
 (voorz.)
 P. Will
 (secr.)
 H. de Haan
 (penn.)
 A.M. den Oudsten
 C. den Oudsten
 R.G. Smith
 J. Stasse

Voor vragen over,
 bijdragen aan het
 Nieuwsblad:
 01836-2127.

Inhoud:

- pag. 1. Ten geleide
 2. Oude prenten en kaarten van
 Ameide en Tienhoven (2)
 4. De watergeuzen of de Gorkumse
 martelaren?
 6. De oorlog zwart op wit
 7. Ameide en Tienhoven in oorlogstijd
 8. De Termeise Paardenmarkt '93
 9. De Waard in het voetspoor van de
 Reformatie (Deel 1) door ds. T. Wegman
 (Verslag van de lezing)
 17. Agenda
 17. Wel en wee van de "Oranje boven"-
 tentoonstelling.

Ten geleide.

Voor U ligt het laatste nummer van deze jaargang, alweer het laatste in een blauw jasje.

Ons Nieuwsblad wordt de laatste tijd dikker en dikker.

Dit danken we natuurlijk aan onze schrijvende leden, dhr. P. van Toor en dhr. K. van der Grijn, een nieuwkomer in ons blad, die we ook zeer dankbaar zijn, dat hij zich zo actief voor de vereniging inzet!

Dat het Nieuwsblad zo in omvang is toegenomen, hebben we ook te danken aan hen, die een lezing verzorgden voor onze vereniging. Deze keer was het ds. T. Wegman en hij heeft net als dhr. A.Vroon voor hem, de complete tekst van zijn lezing ter beschikking gesteld aan de redactie van het Nieuwsblad.

Dankbaar maken we er gebruik van, zodat ook alle niet op de lezing aanwezige leden zich op de hoogte van de inhoud van deze boeiende lezing kunnen stellen.

Aangezien de tekst zo omvangrijk was, zal het vervolg in ons volgende Nieuwsblad worden geplaatst.

Tot slot willen we graag de aandacht vestigen op de agenda voor de komende maanden op pag. 17. We hopen op veel belangstelling bij de komende activiteiten.

De redactie wenst U een gezond en voorspoedig 1994 toe!

De redactie.

OUDE PRENTEN EN KAARTEN VAN AMEIDE EN TIENHOVEN (2)

Roelant Roghman (1620-1686), kunstschilder en waarschijnlijk een vriend van Rembrandt, maakte in de jaren veertig van de 17-e eeuw een reis door Holland, Gelderland en Utrecht.

Elders vond ik, dat hij in 1627 te Amsterdam werd geboren en daar in 1692 overleed.

Omstreeks 1647 ontstonden zijn nauwkeurig getekende gezichten op kastelen en gebouwen. Het gaat om 241 tekeningen, die zich nu bevinden in het Rijksmuseum Amsterdam, in Teylers Stichting Haarlem, in het Museum Boymans-van Beuningen Rotterdam en in een particuliere collectie Den Haag.

Hierbij een afbeelding van Ameide ddo. 1647. De prent is binnen de plaatrand afgesneden zodat het nummer 6 dat waarschijnlijk in de marge stond, niet meer zichtbaar is. Het is een prachtige afbeelding van "AMEYDEN anno 1647".

Het stadhuis is aanwezig, hoewel pas 3 jaar oud.

"In het jaar eenduizend zeshonderdveertig en vier

Heeft Hendrik van Brederode, drossaard alhier,

Met zijne edele hand

de eerste steen van dit stadhuis geplant".

De kerk is nauwkeurig aangegeven, compleet met ooievaarsnest. Aan de Voorstaat staat reeds een imposante rij huizen. De rivierdijk is er wel maar niet duidelijk. De loswal toont bedrijvigheid. Op de rivier zeilschepen. Een lang model roei-boot steekt over. Verder een ruiter en mensen met een hond.

Roelant Roghman kreeg misschien de eerste lessen van zijn oom Roelant Savery. Hij was bevriend met Gerbrand van den Eeckhout en waarschijnlijk ook met Rembrandt.

Er gaat rust uit van zijn werk. De serie 'Plaisante lantschappen' maakte hij samen met zijn zuster Geertruydt Roghman.

Bijgaande plaat dateert van 1647 en werd dus gemaakt een kwart eeuw voor de plundering van Ameide door de legers van de Zonnekoning. Al wat we op de plaat zien is toen behouden gebleven, dit wellicht dankzij Edmundus Jonckholt (1637-1682), predikant te Ameide, zoals door dr.A.Vroon op 12 mei j.l. zo duidelijk werd aangetoond.

Roelant Roghman heeft ook 't Veer bij Schoonhoven getekend. Hij was kennelijk gegrepen door het rivierlandschap dat hij op zijn reizen door Holland aantrof. En we mogen ons gelukkig prijzen dat er sinds Roghman weinig ten nadele veranderde.

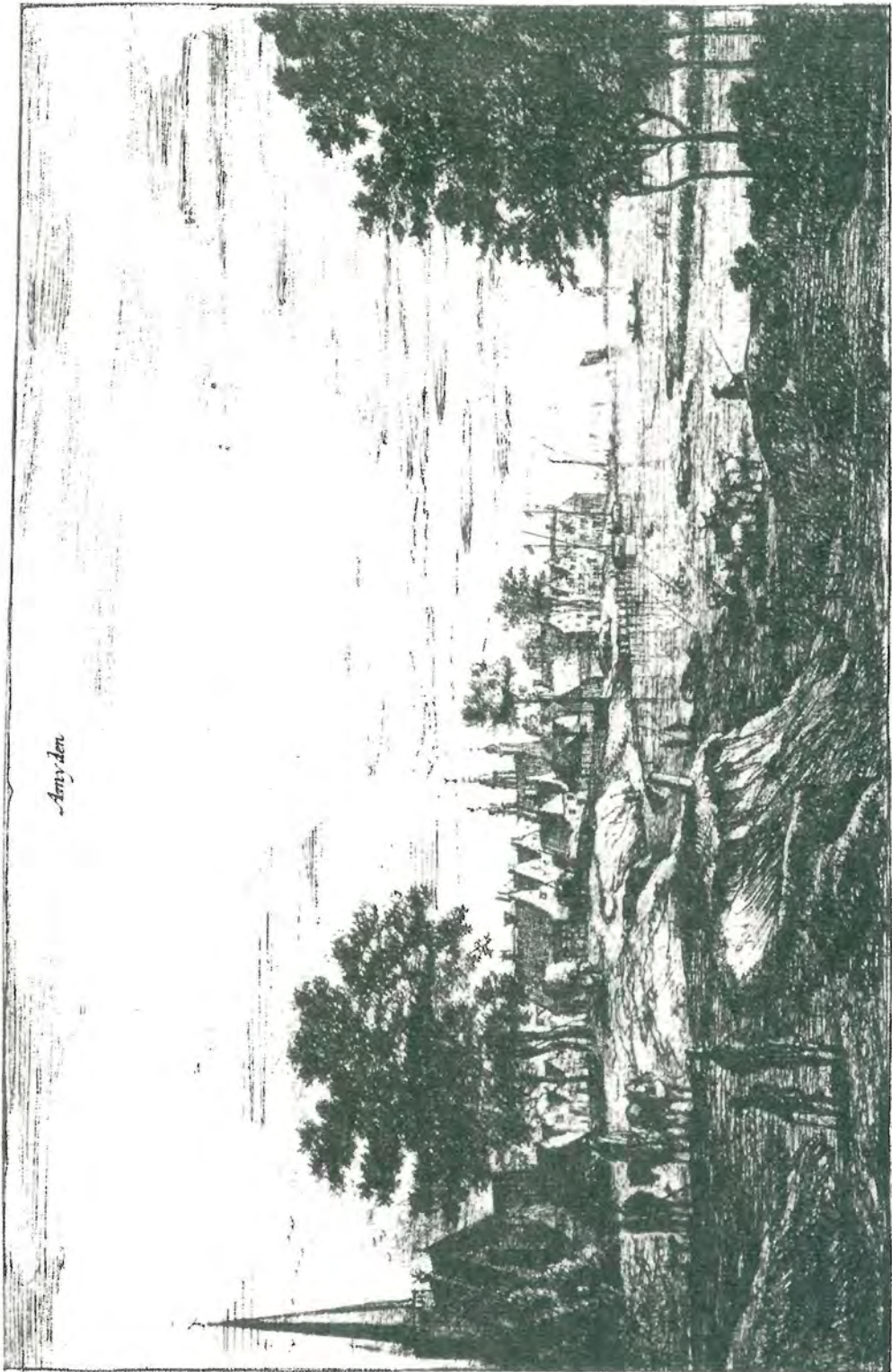
bronnen:

1/ GARY SCHWARZ, Maarssen, Landschappen, etsen van de Nederlandse meesters uit de zeventiende eeuw. Op ware grootte afgebeeld. Uitgegeven in samenwerking met het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, Maarssen, 1979.

2/ Encycl.Larousse, dl.20, p.468, Hasselt/Den Haag, 1978.

15 september 1993.

Peet van Toor

Amy Jen

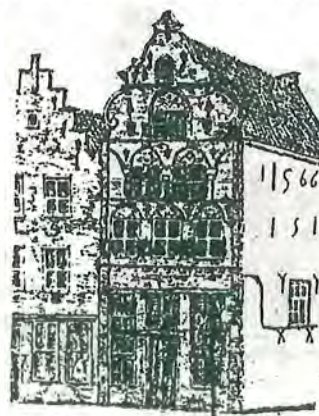

Very faint, illegible text, possibly a caption or description of the photograph above.

de watergeuzen of de gorkumse martelaren?

Waar Maas, Waal en Merwe te zamen vloeien . . .
Ja, naar die plek zijn we geweest op zaterdag 25 september.
Met z'n tweeëntwintigen om het historisch schoon te bewonderen van de achtste stad in de rij van stemgerechtigde steden van het gewest Holland: Gorinchem, met de roepnaam Gorkum.
Weet wel, je hoeft warempel niet ver te gaan om iets schoons te beleven en veel vloeiend schoon te zien.
Er vloeyde die dag, zaterdag 25 september 1993 echter nog meer. Naast een stroom aan informatie die over onze geschied-nieuwsgierige hooften werd uitgestort, goot 't van de regen.
De zon vergat te knipogen en de regen scheen ... de ganse dag.
Om even half elf daverde de kolonne van zes auto's door de Arkelpoort en zocht het konvooi rechtsaf de parkeergarage.
Vandaar begon de optocht. Onder de paraplu of de zuidwester op volgden we onze gids van het V.V.V., de heer Slob, op de voet.
Wat een weet- en bezienswaardigheden: reeds in 1284 verwiert Gorkum het stadsrecht en kreeg het van de heren Van Arkel muren en wallen. Die werden herhaaldelijk op hun weerbaarheid beproefd, want de stad beheerste niet enkel de Waal en Merwe, maar lag eveneens op de grens van Holland, Gelre en Brabant.
Om het bezit van deze strategische plaats moesten dan ook meer dan eens de bogen gespannen, de kanonnen uit hun dommel gewekt en de hellebaarden gewet worden.
Onze groep heeft echter niet de cirkelgang over de wallen gemaakt, wel een kleinere ommegang door de binnenstad. Vol bewondering zagen we vanonder de klep of plu op naar de patri-ciërswohnungen zoals eentje met fraaie Renaissancegevel uit 1566, trots staande in de Gasthuisstraat nr. 25: 'Dit is in Bethlehem' en thans museum. In de Haarstraat kregen we explicatie over het Oude Gasthuis en even verderop de ex-Katholieke kerk, een zogenaamde Waterstaatskerk uit 1838, die thans verbouwd is tot 44 wooneenheden.
Op de Markt het ietwat pompeuze Stadhuis aanschouwd en het Hugo de Grootpoortje. Van de middeleeuwse parochiekerk is slechts de Sint-Janstoren over. Vertoont deze, in gotische stijl opgetrokken en voltooid Anno 1517, nou een kniek tussen het onderste en bovenste deel?
Of gaf die regen een vertekend beeld?
Gorkumse vroedschap, let op uw saeck, toch Woudenberg bellen!
De Grote of Sint-Maartenskerk daterend uit 1845, druide.
Even schuilen in de Revetsteeg, onder een gevelsteen, daar waar de Hoeksen en de Kabeljauwen malkander moeten zijn tegengekomen en slaags geraakt. Toen de restanten der troepen van de Arkels en van Jacoba van Beieren strompelend en met verhitte en bebloede koppen elk huns weegs atdroepen, vonden de liefdezusters het lijk van de aanvoerder ter eenre zijde.
Druppelsgewijs ontcijferden we:

Doe men schreef den 1 December
MCCCCXVI en een
Doe bleef den Edelen Hooggeboren
Willen van Arkel
voor deezen steen.

Museum 'Dit is in
Bethlehem'

Een beetje bedremmeld vernamen we tevens dat trieste verhaal der Gorkumse martelaren.

Kent u het nog -er is niets onder de zon!

In 1572 meerde Lamey met zijn geuzenvloot voor de stad en eiste deze op voor zijn Prins van Oranje. De drossaard weigerde en verschanste zich in het kasteel 'de Blauwe toren'. In diezelfde burcht hadden ondertussen ook negentien geestelijken uit het Minrebroedersklooster in de Arkelstraat hun toevlucht gezocht.

De burgemeesteren -kennelijk geen Van Rappards- gaven toe. De negentien werden gevangelijk weggevoerd naar de stad waaraan de watergeuzen hun roem en wij een vaderlands lied te danken hebben: Den Briel. In de nacht van 8 op 9 juli werden ze, ondanks het bevel van de prins hen te sparen, gehangen.

Gorkumse martelaren of watergeuzen: waar hadden we intussen het meest van weg? De roep om wat vocht werd luider en weldra belandden we op de Langendijk in een dampende koffie-met-gebak-tent, hoog en droog boven het water van de Lingehaven. En gezellig warm dat 't er was...

We spraken af met de gids dat we het bezoek aan de Arkelstede zouden 'vervatten' op een zonovergoten voorzomeravond.

Onder de middag staken we per veerboot de 'IJzeren Hoek' over. In een nevel van regen zagen we 'Gurrekom' verdwijnen en van ver 'Woerkum' rijzen.

Hier genoten we op de salonboot 'De Parlevinker' van een uitstekende lunch en schitterend uitzicht over de omwalling en het spoelwater van de drie al eerder genoemde rivieren: goed viswater. 's Middags bezochten we dan ook het Visserijmuseum, ondergebracht in het Arsenaal. Uitleg kregen we van een echte oud-visser. Wat kon die man bewogen en bezield vertellen over de vergane glorie: zijn eigen zalmschuit lag er zelfs te pronk! Dit alles herinnerde ons, eigenheimers, aan Tienhovens' Koekoekswaard en het grote wiel.

Weg, voorgoed...

Ook wij gingen weg, maar naar we hopen om er nog 's op terug te komen. Ondanks het weer was het beslist een geslaagde dag. Wie nimmer Gorinchem of Woudrichem echt verkend heeft, mist een stukje streekhistorie dat de moeite van het ontdekken, zien en beleven meer dan waard is.

O ja, dat vergaten we nog te vermelden; natuurlijk ga je niet onvoorbereid op stap. Op 9 september hadden we een Gorkum-avond belegd in ons home: het oude Raadhuis.

Daartoe was uitgenodigd de heer Van 't Land, de voorzitter van de Vereniging Stadsherstel Gorinchem. Deze wist op boeiende en uiterst deskundige wijze ons de rogen te openen voor panden, enz. waaraan het merendeel der aanwezigen zijn leven lang zonder te verblikken aan voorbijgegaan was.

Zo ziet u weer: een mens is nooit te oud om wat te leren!

Jacoba van Beieren-huis

Het oude vestingstadje Woudrichem is gelegen op het punt waar Maas, Waal en Merwede

Samen vloeien. Met Gorinchem en Slot Loevestein vormde het vroeger jarenlang een strategisch belangrijke driehoek, de 'IJzeren Driehoek'.

Water- of Gevangenpoort

Woudrichem

de oorlog zwart op wit

Dit voorjaar dwalend door de tentoonstellingsruimte van 'De Koperen Knop' en onder de indruk van het in de bovenzaal getoonde klank-dia-beeld, schoot me een dichtregel te binnen, die ik dacht volkomen vergeten te zijn:

'De stormramp staat als een boekwerk in de kast.'

Dat schreef de dominee-dichter Okke Jager eenmaal in een vers enige jaren na de watersnood van februari 1953. Ik vermoed dat hij daarmee wilde aangeven dat na deze ellende het Nederlandse volk al weer was overgegaan tot de orde van de dag.

De ramp was tot een boek geworden dat je ter hand kon nemen als je wilde, maar evengoed gevoelig dicht kon laten.

Zo staat ook de oorlog - en bij het horen van dit woord denkt elke lezer gek genoeg aan die ene, die onder de naam De Tweede Wereldoorlog voortleeft - al jaren lang te boek.

In die versregel van wijlen Okke Jager proef ik iets van verwijt: de ontdekkende functie gaat ontbreken.

Gelukkig zijn we nog niet zo ingedut dat we aan gedenkdagen zonder meer voorbijgaan. De watersnoodramp van '53 is in velerlei vorm herdacht en onder de aandacht gebracht.

Dit wakker-houden geldt in niet mindere mate voor herinneringsbeelden en historisch materiaal over de oorlog.

Er is immers een geslacht opgegroeid dat zich van de stormramp amper wat en van de Tweede Wereldoorlog uit de eigen ervaring niets kan herinneren.

Het is bepaald niet vleiend als van een mens gezegd wordt dat hij dreigt af te stampen. Vandaar dat we ook als historische verenigingen pogingen doen deze vormen van 'dementie en geheugenverlies' tegen te gaan.

Zo bevinden we ons in een andere herdenkingsfase: dit jaar is het zestig jaar geleden dat de barbarij in Duitsland begon en enkele jaren later Europa en vervolgens heel de wereld teisterde.

Het lijkt ons goed om aan het papier toe te vertrouwen de wederwaardigheden en de herinneringen aan die dagen met de bedoeling dat dit zal leiden tot een geschriftje dat gepresenteerd gaat worden 1995 op een in te richten tentoonstelling:

" MET HET OOG OP ... '39 - '45 "

AMFIDE EN TIENHOVEN: MOBILISATIE, OORLOG EN BEVRIJDING

Nu volgt een eerste aflevering, opgezet door ons lid Krijn van der Grijn. Reacties, aanvullingen en verbeteringen zijn zeer welkom. Heeft iemand bijvoorbeeld knipsels of fotomateriaal ter kopiëring - Het gaat anders als met inleveringen in de oorlog: wij verzekeren u dat u ze ongeschonden terugkrijgt - dan zou ons dit zeer welkom zijn. Misschien heeft zo'n knipselaar onder ons wel stukjes bewaard zoals wekelijks sedert 1990 te vinden zijn in de zaterdageditie van het dagblad 'Trouw' onder de kop: '40 DATA '45.

Breek de brievenbusbekjes van Tepenlaan 12 of Hazelaarlaan 21 maar open ...

Een batterij veldartillerie trekt het
inundatiegebied binnen.

ameide en tienhoven in oorlogstijd I

Wat iemand die op onderzoek uitgaat, onmiddellijk opvalt is dat van dit tijdvak zo goed als niets is vastgelegd in boek, krant of tijdschrift over het wel en wee van Termei, Tienhoven en de contreie.

Zouden er uit die periode nog notities of dagboeken bestaan?

Wel weten de ouderen onder ons bijvoorbeeld op verjaardagsvisites nog spannende voorvallen en zo op te dissen en leven er onder de opa's en oma's verhalen voort over de Waard in oorlogstijd; er is zelfs een trilogie onder een dergelijke naam verschenen, maar wie iets meer te weten wil komen over onze eigen woonplaats, vindt bar weinig van zijn gading.

Dat is jammer, want er is toch best bij tijd en wijle het een en ander voorgevallen, dat op deze manier voor het nageslacht dreigt verloren te gaan.

Voor onze gemeenten ging er in de jaren vlak voor de oorlog flink wat veranderen. Sommige arbeiders -er heerste grote werkloosheid- zochten emplot bij de defensie, dat wil zeggen dat zij bunkers gingen bouwen, langs de Dieldijk, boven Utrecht, enzovoorts. Die blokken 'gewapend beton' zouden een extra bescherming in de waterlinie vormen. Dit verdiende aardig en je bracht 's zaterdagavonds meer geld mee dan met manden breien of hoep maken werd verdiend. Deze bunkerbouw heeft geduurd tot de tiende mei; toen was het subiet afgelopen. Er staan er trouwens nu nog een heleboel.

Maar eerst weer terug naar 1939. De algehele mobilisatie begon op 29 augustus, 1939, vlak voor Koninginnedag.

De Duitse legers waren onverhoeds Polen binnengevallen; Frankrijk en Engeland dreigden Duitsland de oorlog te verklaren. Dit was het sein dat de westerburen, o.a. Nederland en België in groten getale hun manschappen onder de wapenen riepen. In ons land bijv. moesten alle dienstplichtigen van vijftien lichten, die van '24 tot en met '39, zich melden. U kunt zich voorstellen dat dit bericht nogal wat consternatie teweeg bracht: zeker een vijftig man onder ons moest zich onverwijld naar zijn mobilisatiebestemming begeven. Gemiddeld één op de acht gezinnen zag zo een vader of een zoon vertrekken. Sommigen waren werkelijk onvervangbaar in het bedrijf, schoolklassen zaten ineens zonder meester, huisvaders die moeilijk konden gemist worden in het gezin, maar wat moest, dat moest.

Zo gaat het verhaal dat een stel jongkerels juist bezig was op de Loswal een schuit met kolen leeg te dragen. Degenen onder hen die moesten opkomen, hebben de zak maar van hun rug laten glijden en zijn vliegenvlug hun zwarte snuiten gaan wassen - uitgebreid in de teil gaan, was er niet bij-

De plunjezak werd van de vliering gesleept en men hees zich in een uniform, dat wel's een enkel motgaatje vertoonde of in een ander geval een paar maten te klein bleek te zijn vanwege de toename in lichaamsgewicht en -omvang. En o, die rotlaarzen!

De soldaten haastten zich naar de Dam, om daar de eerstvolgende Reederijbus te halen. Het moet wel een potsierlijk gezicht geweest zijn al die mannen met hun soms te krappe uniformen en met van die beenwindsels, de zogenaamde poeties, om hun benen. Na een roerend afscheid van hun gelieven zijn ze afge-reisd richting ... ja, wat stondje te wachten?

Vannacht komen ze". Schildwachten uit 1939. Wie herinnert zich dit „tafereltje" niet uit die dagen?

Hierop volgde de mobilisatieherfst: een kwart miljoen manschappen moest onderdak hebben; auto's werden gevorderd en grijsgroen geveerd, 14.000 paarden gevorderd.

Pontoniers uit Dordt komen bij ons voor de wal; er volgt inkwartiering en o.a. het Verenigingsgebouwd moet ontruimd worden en heeft tweemaal dienst gedaan als bivak. Een deel van het Waardhuis werd ingericht als militair tehuis.

Vroeg en heel streng viel de vorst in: wat hebben onze jongens moeite moeten doen om de Waterlinie open te ijzen.

30 november '39 viel de kolos Rusland zijn buurland Finland binnen. Aanvankelijk met minder succes. Wij herinneren ons nog levendig hoet we ons als schooljongens verkneuterden over die dappere David, die van geen wijken wist voor die beer Goliath. En 'datteme as dappere jonges' in de barre winter van '39/'40 aan de Noorlose kaai Finnechie speelden, ons snel en gecamoufleerd verplaatsend op onze houten schaatsen.

DE TERMETSE PAARDENMARKT 14 OKTOBER 1993

O, wat regende 't die dag onbarmhartig.

De stemming had er echter niet onder te lijden.

Paraplu's te over en druk gepraat en geraad bij onze kraam.

Want ondanks het barre weer hadden we veel belangstelling.

De verkoop van zowel ons vorige boek, dat van grootmoeders tijd, als van onze nieuwe uitgave:

'Nijver Ameide en Tienhoven in de dertiger jaren'

liep gesmeerd. Prompt de week erop hebben we er nog honderd nabesteld, dus als u nog iemand of uzelf ermee wilt plezieren, dan snel naar Nieuwstraat 1.

En dan ons raadspelletje: dat was weer lachen geblazen: wat een mens al niet verzinnen kan.

Eerst geven we u de juiste antwoorden:

1- kersenontpitter; 2- hotervorm; 3- schilmachientje;

4- vleespersje; 5- hoornrichter.

In 1 zag er één een handboor, een tweede dacht aan een blik-opener, terwijl een derde 't een notenkraker vond.

Die andere dingen konden wel een hoofdkaasmaker of wie weet een eierprikker zijn. Watel- en druivenpers, toch 'n blikopener?

Tets van 'n schaatsbeschermer, een sneeuwschoen of een spaik? Vooral nummer 5 werkte op de verbeelding: nee, geen bussendra-

ger, iets van handboeien? Meer een trekhond-, geite of babyjuk, iets voor een hokkewagen; stroomdradentrekker kan best!

Alle gekheid op één stokje: het hoogst aantal punten scoorde: Tamara Kruithof, De Schans 10 in Ameide. Zij kreeg de bon!

Eervolle vermeldingen: Bart Rijnveld uit Ottoland en

Gerrit de Lange, Marijkeweg 73, alhier en een N.N. uit Gouda (we kunnen nl. de naam niet ontcijferen: hij heeft daar vast een raadspelletje van gemaakt, evenals van zijn telefoonnummer)

We hebben geprobeerd hem te bellen, maar op dat adres woonde wel een vriendelijke mevrouw, maar niet die roem van Gouda.

Bedankt allemaal, we hopen tot ziens op de volgende markt!

DE WAARD IN HET VOETSPoor VAN DE REFORMATIE

door ds T. Wegman

deel 1

Zoals de Alblasserwaard met zijn overwegend orthodox-protestantse inslag vandaag de dag reilt en zeilt, is het lang niet altijd geweest. De sporen die met name de reformatie heeft nagelaten, zijn niet ouder dan ongeveer 450 jaar. Daarvoor stond ook dit gebied geheel onder het gezag van Rome. En het is nog maar 1000 jaar geleden, dat het leven van onze Germaanse voorouders nog beheerst werd door geesten en goden. Lang voor onze christelijke jaartelling was Holland trouwens helemaal geen land.

Hier heerste met een vaste ijzeren greep de bruisende zee. Nadat de onstuimige watermassa spontaan een duinwal had gelegd, is ons land opgebouwd door rivieren. Oorspronkelijk bestond dit gebied uit een groot moeras. Op de duur schoten er in menigte bomen omhoog. Vandaar de naam Holland of Houtland. Door stormen en waternvloeden is deze bosrijkdom verdwenen en waar de bossen niet meer aangeplant werden, ontstond kaal en leeg land.

Ten tijde van Julius Caesar woonden hier nog zeer weinig mensen. In zijn boek "de Bello Gállico" ("over de oorlog in Gallië") schrijft hij, dat de bewoners hier zozeer onbekend waren, dat men meende, dat hier slechts een wild en woest volk woonde dat van vis en vogeleieren leefde. Het Hollandse gebied werd menigmaal door het zeewater overstroomd, zodat hier feitelijk geen mensen konden wonen, zonder in gestage vrees te leven hun goed, vee en eigen leven te verliezen.

Dat was niet alleen zo bij het begin van onze jaartelling. Door de eeuwen heen werd ook de Alblasserwaard geteisterd door wateroverlast. De bevolking verarmde daardoor. Tijdens de 80-jarige oorlog stond dit gebied zeven keer blank als beveiliging van Gorinchem en Dordrecht. Het doorsteken van de dijken ging ten koste van de welvaart van de Alblasserwaarders. De streek werd zo straatarm, dat velen moesten gaan bedelen. Ook vele keren werd de Waard getroffen door spontane waternvloeden. Op een gevel tussen Molenaarsgraaf en Bleskensgraaf komt u de jaartallen tegen van 1741, 1809 en 1820.

In Wijngaarden, waar zelfs de terp van de kerk niet boven het zeeniveau uitstijgt, kunt u op een gedenksteen zien hoe hoog het water steeg in 1953. Deze jaartallen zijn slechts enkele voorbeelden van een ongekend grote reeks rampen. Als een oase, als een ark in de zondvloed lag de Donk bij Brandwijk, de Braankse Donk, waar veel mensen met hun vee telkens heen vluchtten. In vroeger eeuwen stonden op deze zandheuvel twee kloosters. Er heerste daar in de 15e eeuw een grote ijver voor boete en tucht.

Liet het water zijn sporen na, dat is niet minder met de godsdienst het geval. Of het een met het ander te maken heeft is moeilijk wetenschappelijk te bewijzen. Maar zeker is wel dat de geteisterde Alblasserwaard in de 16e eeuw een goede voedingsbodem was voor de nieuwe leer van Luther en Calvijn. Voor die tijd werd de kerk van Rome in deze streek bestuurd vanuit het midden des lands.

De eerste pastoor van Alblasserdam, Johannes Walteri, is door de

deken van de St. Mariakerk te Utrecht aangesteld. In de kerk van Alblasserdam stond een altaar, dat was toegewijd aan Maria Magdalena en een altaar van de Heilige Geest.

Het huis met de drie stenen te Molenaarsgraaf tijdens de watersnood van 1953.

In 1420 werden Alblasserdam en Oud-Alblas kerkelijk gescheiden. Het volk dat bij de dijk woonde, voelde zich meer tot de pastoor van Alblasserdam aangetrokken, dan tot die van Oud-Alblas, omdat de laatste nalatig geweest was in het ziekenbezoek. De boeren uit de Vinkenspolder, hoewel dikwijls vermaand, waren niet van zins om in Oud-Alblas naar de kerk te gaan.

In 1572 hoorden zij echter nog bij dezelfde parochie. De schout en schepenen schreven een brief naar het bisdom Utrecht om de halsstarrige boeren te dwingen weer in Oud-Alblas naar de kerk te gaan. Het resultaat was nihil en de pastoor van Oud-Alblas die op eigen kosten zijn vervallen pastorie had opgeknapt, ontving door het gedrag van zijn weerspannige parochianen nog maar weinig inkomsten meer. Ook toen kon je met een rasechte Alblasserwaarder niet zomaar doen wat je wilde.

Het was in deze tijd dat de Kerk in dit gebied de weg terug vond naar het Woord van God, dat al zolang een ongelezen boek was gebleven. De Waard maakte zich geleidelijk vrij van de pauselijke hiërarchie en kwam zodoende tot reformatie.

P. Boersma schrijft:

"Het jaar 1572 kan beschouwd worden als het jaar waarin de Roomse periode eindigde. Toen werd aan de schouten, heemraden en kerkmeesters in de Ablasserwaard gelast om de miskelken, reliquiën en andere kerkelijke kleinodiën af te dragen aan Jacob Ruys, schout te Dordrecht".

Ze werden bestemd om de opstand der "rebellen" tegen de Spaanse koning te bekostigen. Hoewel het jaartal 1572 opdoemde als het jaartal waarin hier de zogenaamde "nieuwe leer" de overhand kreeg, is het een misverstand te denken dat voor die tijd alles voor zoe-te koek werd aangenomen, wat vanuit Rome werd gedictieerd.

Uit de kroniek van Hoornaar is op te maken dat in Gorcum de ketterij van Maarten Luther reeds in 1522 verbreid was. Waar volgens de felle anti-Lutherse kroniekschrijver veel "quaets uit geschiede onder de geestelijckeyden ende waerelyken". Ook alle monniken voor de reformatie legden zich niet zomaar bij de wantoestanden en het verval van de kerk neer. Een van de geestelijken die de vinger waarschuwend ophieven tegen het zedeloze en slechte gedrag van veel van zijn collega's, was Cornelius Aurelius, een kannik bij de Augustijners in het klooster Hemsdonk te Brandwijk.

De afluathandel, detail uit een houtsnede van Hans Holbein.

Hij vormde in het begin van de 16e eeuw een belangrijke schakel in een ketting van kloosterlingen, die voor vernieuwing streden en niet alles van het oude kerkgeloof aanvaardden. Aurelius en zijn vrienden herkenden heel duidelijk zeer bekende klanken, toen vanuit Duitsland en Zwitserland de geest van Luther en Zwingli in ons land merkbaar werd. Ze meenden hetzelfde doel te hebben, namelijk de strijd tegen de verbastering van de kerk en lazen gretig de reformatorische geschriften.

Over de slagen die de aflaatprediker Tetzal ontving, juichten ze. Door het lezen van de nieuwe geschriften kregen veel personen uit deze kring nieuwere inzichten in de theologie. Sommigen van hen bleven hun hele leven standvastige verdedigers van de katholieke leer, terwijl anderen van hen al spoedig onder zware verdenking van ketterij kwamen te staan. Er waren zelfs hele vurige aanhangers bij van de nieuwe leer, o.a. Rodius, Honius en Geldenhauer. Met zulke aanhangers had Aurelius contact. Vanuit het klooster te Brandwijk en het klooster te Schoonhoven, waar een drukkerij was om de inzichten van deze broeders op het papier vast te leggen en te vermenigvuldigen, werden in onze streek de eerste beginselen van de nieuwe reformatorische leer verspreid. Het was niet misselijk wat er door Aurelius werd genoteerd over sommige geestelijken.

"Langharigen met innemende gezichten en stinkend naar de mest van ratten, betonen zich meer minnaars van Venus en Adonissen, dan vereerders van de Maagd Maria. En wat ik nauwelijks zeggen durf uit menselijke schaamte (...), ze hebben open kleren, zodat de vorm, de gestalte en het beeld van hun vruchtbaarheidstoerusting voor hun, die hen ontmoeten, gemakkelijk zichtbaar is!" Aurelius uit Brandwijk zette de geestelijkheid op een ongemeen felle manier in de beklaagdenbank.

Dat de inwoners van de Alblasserwaard al heel gauw in aanraking kwamen met de Hervorming, was mede te danken aan het drukke Rijn-Merwedeverkeer. Door haar ligging heeft met name Sliedrecht een belangrijke bijdrage gevormd. In dit dorp aan de rivier preekte in 1523 een zekere C. Wouterszoon. De bijnaam van Wouter was "De Lutherse monnik". Men kan hem de eerste evangelieprediker in de Waard noemen, die al voor het optreden van Luther als "verdacht" bekend stond. Vooral in Gorcum en Sliedrecht trad hij op. Hij was ook de eerste die het monniksgewaad aflegde en preekte steeds meer in verschillende steden van Zuid-Holland. De inhoud van Wouters prediking kan als volgt worden samengevat: "Dat men niet moest geloven dat de zondaar voor geld vergeving verlangen kon, daar immers God, als Heere des hemels en der aarde, anders niet Zijn eniggeboren Zoon in het vlees zou hebben gezonden, om door Zijn bloed de zonde uit te wissen".

Wouter verkreeg veel aanhangers. Wouter heeft dus hier de grondslag gelegd, zodat later alle streekgemeenten tijdens de Reformatie zijn overgegaan tot de "nieuwe leer". Later heeft Wouter in Delft gearbeid en in 1528 zette het Hof zo'n hoge prijs op zijn hoofd, dat hij naar Straatsburg vluchtte. Nadien is niets meer van hem vernomen.

Vele bekende personen zijn door hem tot bekering gekomen, o.a. Jan de Bakker uit Woerden, die in 1525 in Den Haag werd verbrand en David Joris de Wederdoper, die zich in Delft als de derde David ging beschouwen, op wie de Geest van Christus in bijzondere mate zou rusten. De pastoors die zich aangetrokken wisten tot de leer van de reformatie, hadden het niet gemakkelijk. Ook niet in de Alblasserwaard. In 1555 werd de pastoor van Goudriaan, Willem Bosch, op verdenking van ketterij afgezet.

Een aparte geschiedenis vormt een zijtak van de reformatie: de zogenaamde doopsgezinden of wederdopers. Ze brachten ook het eenvoudige volk van de Waard in beroering.

De wederdopers bestonden uit twee groepen, uit fanatieke dweppers, die zich beschouwden als de enig-ware gelovigen, die geroepen waren het Koninkrijk Gods op aarde te brengen en alle ongelovigen te verdelgen. Ze grepen zelfs naar geweld en beriepen zich op het inwendig licht.

Jan van Leyden, „koning der wederdopers te Munsters”, naar een kopergravure van H. Aldegrever, gemaakt in 1536.

Menno Simons

Een bekend voorbeeld is Jantje van Leiden, die als een bisschop met twaalf apostelen om zich heen in de stad Münster een waar schrikbewind voerde, compleet met veelwijverij, naaktloperij en orgiën. De mens moet vrij zijn van alle aardse wetten. Hij richtte in 1533 daar het "koninkrijk Zion" op als voorbode van het hemelse Jeruzalem, dat spoedig aan zou breken. Op hardhandige en bloedige wijze maakte de wettige overheid een einde aan deze illusie.

De andere groep, die later in 1537 onder Menno Simons gereformeerd werd tot stille, praktische christenen, en als mennonieten bekend staat, hield een warm pleidooi voor een weerloos christendom. Deze doperse beweging heeft een grote invloed gehad op de reformatie van de Alblasserwaard. De volgelingen putten hun troost uit de tekst:

"Want u is uit genade gegeven in de zaak van Christus, niet alleen in Hem te geloven, maar ook voor Hem te lijden".

In Molenaarsgraaf was Anneke Jans een fervente aanhanger van deze beweging. Door middel van rondreizende hagepredikers was ze hiertoe overgegaan. Dit was de reden dat Jan van Sol, een Dordtenaar, zijn werkterrein als verklikker van diegenen die afvallig van de Rooms-Katholieke godsdienst geworden waren, uitgebreid had tot de Alblasserwaard. Ook in Molenaarsgraaf traden echter verschillende mensen als getuigen op tegen de opvattingen die de vrouw in het openbaar en bij herhaling had uitgesproken. Anneke Jans werd aangebracht bij de schout en haar werd gevraagd haar dwaalleer, zoals men de leer der Hervorming noemde, te herroepen. Anneke bleef echter standvastig en het gevolg was dat zij tenslotte naar Dordrecht gebracht werd en opgesloten werd in de gevangentoren, die naast de Vuilpoort stond. Zij kreeg het daar verschrikkelijk te verduren. Door martelingen trachtte men haar er toe te bewegen, het nieuwe geloof af te zweren. Ze bleef echter standvastig.

De Dordtse schout, Jan van Drenckwaert, trachtte de ketters te vuur en te zwaard uit te roeien. Hij velde het vonnis over Anneke Jans. Ze moest de marteldood sterven. Op 28 maart 1572 werd ze tot de vuurdood veroordeeld. Met grote geloofsmoed en een diep geworteld Godsvertrouwen is zij voor haar beulen verschenen. Een zekere Hartog schreef in het Doopsgezinden Martelarenboek, dat Anneke Jans niet tegen de executie opzag: "Was het niet beter heen te gaan uit deze boze wereld dan langer verkeren te midden van zoveel ongerechtigheid, en kastijdde de Heere niet die Hij lief had? Daarom was zij zeer getroost en voelde zich door de heilige Geest geleid".

Voor de terechtstelling heeft men, uit vrees dat ze tot het volk spreken zou haar mond toegestopt en haar zo van de gevangenis naar de brandstapel geleid. Zij werd eerst op wrede wijze gewurgd en daarna samen met een zekere Jan Wouterszoon verbrand.

Toen in Molenaarsgraaf bekend werd, dat Adriaantje Jansdochter gedood was terwille van haar consciëntie, was er in dit vriendelijke dorp dat in 1572 ongeveer dertig huizen telde, een "gans groote droefheyt en gekrijt" over haar afschuwelijke dood. Het lijdelijke verzet van de stille dopers maakte ook op andersdenkenden een diepe indruk.

De drang naar gewetensvrijheid vond in de Alblasserwaard een rijke voedingsbodem met Brandwijk als koploper. Daar moeten in 1566 al hagepreken gehouden zijn. De pastoor van Brandwijk heette Theodorus Petri. Hij ging over naar de Reformatie en heeft als ds Petri de kerk in geheel Zuid-Holland grote diensten bewezen. Deze ex-pastoor was vooral bekend om zijn anti-papistische gezindheid, die wel zeker in Brandwijk van start is gegaan.

Ook Langerak was behoorlijk geïnfecteerd door de nieuwe leer. In 1567 was daar de heer Mattheus Ricaldi pastoor. Hij was te weten gekomen dat de heer Van Asperen met twee van zijn zonen, nl. de jongste en de oudste, in de kerk was geweest waar twee nieuwe predikanten met nog anderen in tegenwoordigheid van het eenvoudige volk gedisputeerd hadden over de nieuwe religie. De heer Van Asperen had in eigen persoon de genoemde predikanten hiervoor uitgenodigd en toestemming gegeven dat ze psalmen mochten zingen. De ene predikant was een Remonist en de ander een Calvinist. Dit was voor pastoor Mattheus Ricaldi toch te bar.

De Beeldenstorm in 1566. Gravure uit 1578 van F. Hogenberg.

A G E N D A

Voor de komende maanden staat er nog het een en ander op ons programma. Dus houdt u goed de aankondigingen en uitnodigingen in de gaten! Op deze uitnodigingen staan de precieze data en tijden vermeld, het onderstaande overzicht van activiteiten is slaechts bedoeld om vast de belangstelling op te wekken.

Allereerst kunt u vast in uw glazenkast gaan snuffelen, of er nog iets in staat wat u mee wilt nemen naar de GLAS- en KRISTALavond op a.s. 20 januari. Drs. F. den Hollander, die al eens eerder een boeiende avond heeft verzorgd over "Aardewerk en Porselein", zal dan een dergelijke avond verzorgen over "Glas en Kristal". (Zie ook de uitnodiging).

In maart is er weer een FOTO-avond. Ieder mag weer met of zonder eigen foto's komen kiekjes kijken, om zoveel mogelijk afgebeelde personen te identificeren. Het thema zal zijn "Het Verenigingsleven".

Eind april/ begin mei is de Jaarvergadering, met na de pauze een lezing.

Het seizoen zal weer worden afgesloten met een fietstocht (autotocht bij slecht weer). Een definitief reisdoel is nog niet te noemen, daar de voorbereidingen nog in volle gang zijn!

WEL EN NAWEE VAN DE 'ORANJE-BOVEN-TENTOONSTELLING

Wij hebben er wat aan overgehouden:

Fotomateriaal dat we mochten behouden. Bedankt, gulle gevers! Met twee foto's weten we echter geen weg: we willen ze graag aan de rechtmatige eigenaar(s) teruggeven, maar wie heeft ze ons geleverd? De afzendersnamen ontbreken namelijk.

Ten slotte iets vervelends: Bij de teruggave miste mevrouw Pieta Schrijvershof-de Bie een crèmekleurig fotootje, waarop afgebeeld staan de prinsesjes Beatrix en Irene met het onderschrift: 'Oranje zal overwinnen'.

Wie helpt ons ons probleem te overwinnen?

